

УДК 314.113

О. С. Червінська,
вчитель географії КЗ «Луцька ЗОШ І–ІІІ ст. № 15
Луцької міської ради Волинської області»

Демографічні аспекти розвитку трудового потенціалу Волинської області

Досліджено основні демографічні характеристики населення Волинської області за декілька останніх років. Виявлено позитивні й негативні тенденції демографічного розвитку регіону. Сформульовано пропозиції щодо покращення демографічної ситуації в області з метою збереження та ефективного розвитку трудового потенціалу регіону.

Ключові слова: трудовий потенціал, демографічна ситуація, структура населення, демографічне навантаження, міграційні процеси.

Chervinska O. S. Gemographic Aspects of the Development of Working Potential in the Volyn Region.

The main characteristics of the population in Volyn region during the last several years have been investigated in our work. Positive and negative tendencies of demographic development of the region have been brought to light. We have shaped some propositions as for the improvement of demographic situation in Volyn region in order to preserve and affectively develop the working potential of the region.

Key words: working potential, demographic situation, structure of the population, demographic load, migration processes.

Постановка наукової проблеми та її значення. Однією з причин повільного економічного зростання України в сучасний період є погіршення стану трудового потенціалу як у країні в цілому, так і в кожному регіоні зокрема. Дія ряду негативних чинників, як-от низький рівень життя, безробіття, невідповідність освітньої підготовки людини запитам ринкового виробництва, погіршення стану здоров'я населення тощо може привести до руйнування трудового потенціалу. За таких умов виникає об'єктивна потреба в теоретичних і прикладних напрацюваннях, спрямованих на визначення напрямків його збереження і розвитку. Тому вивчення й аналіз сучасного стану трудового потенціалу регіонів (ТПР) належить до актуальних напрямків наукових досліджень. Демографічна компонента є головною у формуванні трудового потенціалу будь-якого регіону, тому її дослідження має важливе значення і повинно бути систематичним і системним.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Теоретичні й методологічні питання щодо сутності категорії «трудовий потенціал» розробляли багато вітчизняних науковців. Серед них О. Амоша, С. Бандур, Д. Богиня, В. Васильченко, О. Грішнова, Б. Данилишин, Е. Лібанова, Л. Міроненко, О. Новікова, В. Онікієнко, С. Пирожков, В. Приймак, М. Пустовіт, В. Рубан, М. Семикіна, С. Цапок, А. Чухно, Л. Шаульська та інші. Трудовий потенціал на регіональному рівні розглядали І. Бажан, З. Варналій, С. Гринкевич, В. Козар, А. Криклій, В. Лич, А. Михайлук, Т. Перехрест, О. Сем'ян, Н. Слівінська, В. Щербак та інші. Дослідженням сучасного трудового потенціалу Волинської області займаються Н. Краснопольська, А. Потапова, А. Слащук, В. Фесюк, Л. Черчик та інші.

Якість і рівень розвитку трудового потенціалу залежить від демографічних характеристик населення й тенденцій демографічного розвитку. Різні аспекти демографічного розвитку суспільних систем розглядали І. Бондар, Т. Заяць, В. Куценко, Е. Лібанова, О. Малиновська, І. Прибиткова, У. Садова, С. Цапок та інші, а також волинські вчені С. Бегун, Г. Голуб, А. Гордійчук, М. Мельнійчук, І. Поручинська, В. Поручинський, С. Пугач, А. Слащук, І. Шубала та інші.

Мета і завдання статті. Ціль дослідження – проаналізувати сучасну демографічну ситуацію у Волинській області та виявити деякі шляхи її покращення.

Для досягнення мети було поставлено такі завдання:

- дослідити динаміку основних показників демографічного розвитку Волинської області за кілька останніх років;
- охарактеризувати структуру населення регіону за різними критеріями;
- проаналізувати медико-демографічний аспект трудового потенціалу області;
- з'ясувати соціально-економічні фактори впливу на міграційні процеси волинян;
- вказати деякі заходи, спрямовані на покращення демографічної ситуації та ефективний розвиток трудового потенціалу у Волинській області.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Серед науковців існує багато підходів до визначення сутності категорії «трудовий потенціал». В останні роки широко практикується системний підхід, згідно з яким трудовий потенціал визначається як складна система, що складається з різних взаємопов'язаних підсистем (компонент). Компонентний склад дослідники

Наукові публікації

визначають не однаково, але за сутністю – майже аналогічно. У рамках нашого дослідження ми також використовуємо системний підхід і приймаємо трактування структурних компонент ТПР, висловлене В. Козар [2].

У складі ТПР автор виділяє демографічну, соціально-економічну та соціально-психологічну підсистеми. До демографічної входять такі основні блоки: демографічне відтворення, що забезпечує безперервне відновлення поколінь людей як фізичних носіїв усіх соціальних якостей і відносин; оцінка життєвого потенціалу дієздатного населення; оцінка здоров'я різних вікових груп населення; міграційні переміщення.

Центральне місце в соціально-економічній підсистемі трудового потенціалу займають такі блоки: проблематика трудової активності населення регіону, зокрема, мотиваційна структура, система матеріального стимулювання; різноманітність форм зайнятості (повна, неповна, часткова, сезонна) та відсутність зайнятості (безробіття); соціальні гарантії і підтримка найменш захищених верств населення. У соціально-психологічній підсистемі основна увага приділяється проблемі формування особистості як суб'єкта трудової діяльності (освіта, виховання, професійна підготовка, медичне обслуговування та чинники зміцнення здоров'я, екологічна чистота довкілля і сприятливі умови праці тощо).

Трудовий потенціал регіону не має статичного характеру, а знаходиться в постійному динамічному розвитку.

Головною компонентою фази формування ТПР є демографічна. Її оцінка можлива через аналіз ряду показників: чисельність наявного і постійного населення, статево-віковий його склад, кількість потенційного населення працездатного віку, стан здоров'я і тривалість життя людей, структурування за місцем проживання населення, міграційні процеси тощо. Okрім кількісних, важливо враховувати і якісні характеристики, пов'язані з медичними і освітньо-професійними чинниками. Динаміка змін всіх цих показників характеризує фазу розвитку трудового потенціалу регіону. Фаза реалізації характеризується переважно соціально-економічними чинниками. Їх сутність пов'язана з реалізацією особистості у трудовій діяльності.

Розглянемо основні показники демографічної компоненти трудового потенціалу області.

До складу Волинської області входять 16 районів, 11 міст, у тому числі чотири – обласного значення (Луцьк, Ковель, Володимир-Волинський, Нововолинськ), 22 селища міського типу, 1054 села. Чисельність наявного населення протягом трьох останніх років: 2014 р. – 1 млн 42,9 тис. осіб, 2015 р. – 1 млн 42,7 тис. осіб, 2016 р. – 1 млн 41,0 тис. осіб. Чисельність постійного населення була такою: 2014 р. – 1 млн 40,2 тис. осіб, 2015 р. – 1 млн 39,9 тис. осіб, 2016 р. – 1 млн 38,2 тис. осіб. Простежується тенденція до зменшення і наявного, і постійного населення.

Кількісний склад населення області за адміністративно-територіальними одиницями відображені в табл. 1.

Таблиця 1

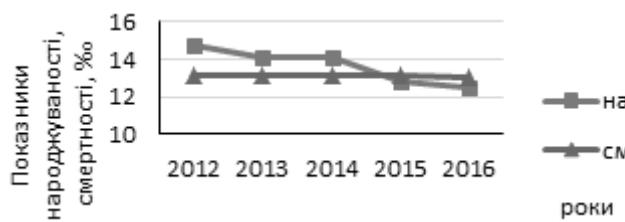
Чисельність населення Волинської області
станом на 1 січня 2017 року та середня чисельність у 2016 році

Місто, район	Наявне населення		Постійне населення	
	на 1 січня 2017 року	середня чисельність у 2016 році	на 1 січня 2017 року	середня чисельність у 2016 році
Волинська область	1 040 954	1 041 811	1 038 226	1 039 083
м. Луцьк	217 033	217 241	213 950	214 158
м. Володимир-Волинський	39 141	39 223	38 897	38 979
м. Ковель	69 294	69 264	68 721	68 691
м. Нововолинськ (міськрада)	57 384	57 563	57 288	57 467
Райони				
Володимир-Волинський	25 298	25 378	25 523	25 603
Горохівський	51 606	51 658	51 671	51 723
Іваничівський	31 961	32 058	31 918	32 015
Камінь-Каширський	64 202	64 053	64 492	64 343
Ківерцівський	63 851	63 898	63 387	63 434
Ковельський	40 352	40 400	40 708	40 756
Локачинський	22 237	22 297	22 299	22 359
Луцький	63 856	63 760	64 016	63 920
Любешівський	35 987	36 014	36 325	36 352
Любомльський	39 395	39 473	39 352	39 430
Маневичський	54 517	54 484	54 634	54 601
Ратнівський	52 219	52 201	52 233	52 215
Рожищенський	39 258	39 273	39 330	39 345
Старовижівський	30 377	30 448	30 443	30 514
Турійський	26 102	26 205	26 106	26 209
Шацький	16 884	16 920	16 933	16 969

*Складено за матеріалами Головного управління статистики Волинської області

У 2016 році в області народилося 13 033 дитини, це на 345 осіб, або 2,6 % менше, ніж у 2015-му. Серед новонароджених переважають хлопчики: на кожних 100 дівчаток припадало по 107 хлопчиків. Середньообласний рівень народжуваності дещо зменшився і становив 12,5 живонароджених на кожну тисячу жителів (у 2015 році – 12,8).

Позитивним моментом у демографічній ситуації в області у 2016 р. було зниження на 1,9 % рівня смертності населення. Коефіцієнт смертності зменшився з 13,2 до 13,0 померлих на 1000 жителів. Суттєво вища від середньообласного рівня смертність населення була зафікована у Турійському, Горохівському, Володимир-Волинському і Любомльському районах (17,6–16,5), а мінімальне її значення залишилось в обласному центрі (9,4). Після шестирічної переваги кількості народжених над числом померлих (у 2009–2014 рр.) упродовж 2015–2016 років на Волині відбулося природне скорочення населення: коефіцієнт народжуваності став меншим за коефіцієнт смертності (рис. 1). Ця негативна тенденція вказує на серйозні проблеми зі збереженням трудового потенціалу регіону на нинішньому етапі.

Рисунок 1. Динаміка народжуваності та смертності у Волинській області за 2012–2016 рр.

Близько 60 % населення проживає на півдні регіону, хоч за площею ця частина значно поступається Поліській частині області. Сільське населення за чисельністю незначно переважає міське (відповідно 52,3 % та 47,7 %). Область належить до найменш урбанізованих регіонів України. Найщільніша мережа міських поселень Волині сформувалась у південній та центральній її частині.

У складі населення жінок трохи більше, ніж чоловіків (52,5 % проти 47,5 %). Середній вік жіночого населення Волині становить 39,8 р., у чоловіків він нижчий – 34,9 р., у жителів сіл та міського населення він однаковий. Позитивним фактом є повільне зростання середнього віку населення області: від 36,7 р. у 2000-му до 37,5 р. у 2016-му.

Узагальнювальною кількісною характеристикою вікової структури населення є демографічне навантаження, воно показує частку осіб: а) віком до 15 років; б) віку, старшого за 65-річний, порівняно з часткою осіб працездатного віку (15–65 років). За міжнародними стандартами населення вважається старим, якщо частка осіб пенсійного віку перевищує 12 % населення всієї країни.

У віковій структурі постійного населення Волинської області протягом 2013–2016 рр. частка осіб працездатного віку стабільно близька до 68 %, хоч і мала тенденцію до незначного зменшення; частка дітей віком до 15 років, навпаки, зростала – від 19 % до 19,6 %, а частка осіб віку, старшого за 65-річний, майже стабілізувалась на позначці 12,8 %. Отже, населення Волинської області лише перетнуло позначку, що характеризує його як старе. Проте порівняно із загальноукраїнським показником регіон виглядає значно краще: протягом останніх 10 років коефіцієнт старіння населення України перевищував 20 % і на початок 2016 року становив 22 % [2, с. 135].

Рисунок 2. Вікова структура населення Волинської області станом на 1 січня 2016 р.

Чисельність дітей до 15-річного віку переважала кількість осіб, старших за 65-річний вік, на: 64,4 тис. осіб – у 2013 р., 66,9 тис. – 2014 р., 69,3 тис. – 2015 р. та 70,1 тис. – у 2016 р. Така позитивна динаміка показує, що Волинь має хороші перспективи щодо наявності трудових ресурсів і пом'якшення демографічного навантаження на працездатне населення громадянами похилого віку.

Найсприятливіша вікова структура сформувалась у Камінь-Каширському, Любешівському та Ратнівському районах: там частка осіб віку, молодшого за працездатний, значно перевищує частку пенсіонерів. Дуже високий рівень демографічної старості в Горохівському, Володимир-Волинському, Турійському, Іваничівському, Локачинському, Любомльському, Рожищенському та Шацькому районах. У міських поселеннях області частка населення працездатного віку вища за частку працездатного населення у сільській місцевості. Це пояснюється як вищим його природним приростом у містах, так і міграційними процесами молодого населення із сіл у міста.

У статево-віковій структурі частка осіб чоловічої статі віком 0–14 років переважає частку чоловіків, старших за 60 років, приблизно на 7 %. У жіночого населення ситуація гірша: частка осіб віком 0–14 років на 4 % менша за частку тих, чий вік 60 років і більше. Ця ситуація характерна і для міських, і для сільських поселень за винятком окремих північних районів (Камінь-Каширський, Любешівський, Ратнівський), де частка осіб віку, молодшого за працездатний, значно перевищує частку пенсіонерів.

Волинська область характеризується нижчими за середньоукраїнські показниками соціально-

Наукові публікації

економічного розвитку. Як результат – значні проблеми на ринку праці: зниження чисельності зайнятого населення, вимушена неповна зайнятість, часткова зайнятість, яка часто в реальності є прихованим безробіттям, зростання рівня безробіття з урахуванням показників безробіття незареєстрованого, причому високий відсоток безробітних серед молоді.

У кінці 2014 року було зареєстровано 1,8 % безробітних працездатних людей. Рівень зареєстрованого безробіття на кінець 2015 року також становив 1,8 % населення працездатного віку (11 700 осіб). Це майже 60 % – жінки, 45,3 % – молодь у віці до 35 років. На кінець 2016 року ці показники такі: 1,4 % – рівень зареєстрованого безробіття, 50 % з них – жінки, 40,2 % – молодь. Найбільша диспропорція між пропозицією робочої сили та потребою в ній спостерігається у поліських районах, де рівень зайнятості становить 8–12 %.

Рівень доходів волинського населення вже не один рік значно нижчий за середньостатистичні показники по Україні (табл. 2). І це в той час, коли розмір мінімальної заробітної плати, що дорівнює прожитковому мінімуму для працюючої особи, в Україні також мізерний і становив у 2016 р. в середньому 50 євро (у Польщі цей показник на 2016 рік – 426 євро, у «кризовій» Греції – 615, у Франції – 1482 євро) [5]. Не дивно, що багато українців вважають еміграцію єдиним виходом для себе: за даними опитування, проведенного у 2016 році аналітико-дослідницьким центром Інституту Горшеніна, таких було 38 %.

Соціально-економічні чинники лежать в основі міграційних процесів. Головною проблемою, зумовленою міграціями населення Волинської області, є загальне зменшення чисельності населення, передусім за рахунок міждержавних міграцій [3, с.125]. Як наслідок – погіршення

демографічної структури, старіння населення (оскільки частіше виїжджає молодь – у пошуках роботи, гідної оплати праці, хороших умов проживання тощо), погіршення характеристик здоров'я населення, збільшення демографічного навантаження на працездатне населення, нестача трудових ресурсів в окремих районах, де є великий міграційний відтік.

Значна частина населення (передусім молодь із поліських районів) вдається до еміграції. Також відбувається перерозподіл населення усередині області внаслідок міграційного руху населення з північних у південні райони. Через це виникає два види проблем: 1) деградація та репресивність соціально-економічного розвитку поліських районів; 2) відносне перенаселення великих і середніх міст південних районів області [3, с. 126]. Загалом внутрішньорегіональна міграція становить 63,8 % усіх міграційних потоків в області. У цілому маємо від'ємне сальдо міграцій, спричинене зовнішньорегіональною міграцією. Це деструктивний фактор у формуванні трудового потенціалу регіону.

Важливим індикатором якості трудового потенціалу регіону є стан здоров'я населення. За даними соціально-медичних досліджень, починаючи з 2009 року, в області відбувається постійне зменшення показників як первинної захворюваності, так і поширеності хвороб (див. рис. 3 [4, с. 295]).

Високі показники первинної захворюваності у 2015 році наявні в Луцькому, Любомльському, Камінь-Каширському, Ратнівському та Городівському районах, найнижчі – у Старовижівському та Володимир-Волинському; висока поширеність хвороб – у Городівському, Луцькому та Любомльському районах, найнижча – у Старовижівському, Володимир-Волинському та Турійському.

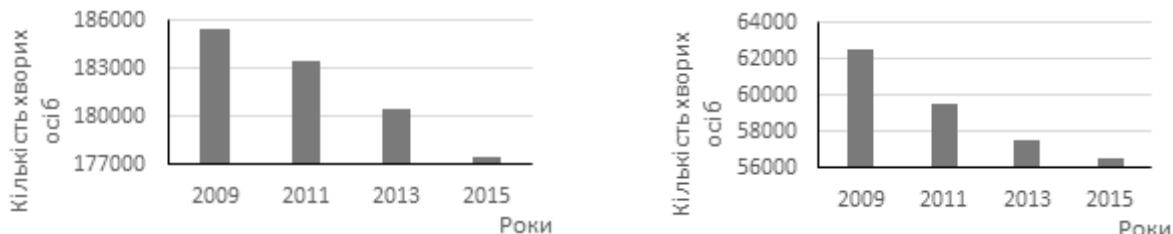
У структурі первинної і загальної захворюваності найвищий відсоток припадає на хвороби систем кровообігу та органів дихання. За останні п'ять років

Таблиця 2

Порівняльні показники середньомісячної заробітної плати штатних працівників у Волинській області та в Україні за 2013–2016 роки

Показник	2013	2014	2015	2016
Середньомісячна заробітна плата штатних працівників у Волинській області, грн	2339,0	2721,0	3209,0	3947,0
Середньомісячна заробітна плата штатних працівників в Україні, грн	3273,8	3476,0	4195,0	5183,0
Відношення середньомісячної заробітної плати штатних працівників у Волинській області до середньомісячної заробітної плати штатних працівників в Україні	1,4	1,28	1,31	1,31
Прожитковий мінімум для працездатних осіб, грн	949	1218	1378	1600
Відношення середньомісячної заробітної плати штатних працівників у Волинській області до прожиткового мінімуму для працездатних осіб	2,46	2,23	2,33	2,47
Відношення середньомісячної заробітної плати штатних працівників в Україні до прожиткового мінімуму для працездатних осіб	3,45	2,85	3,04	3,24

*Складено за матеріалами Головного управління статистики Волинської області та Державної служби статистики України

- а) поширеність хвороб;
- б) первинна захворюваність

Рисунок 3. Динаміка показників поширеності хвороб та первинної захворюваності населення Волинської області за 2009–2015 рр.

значно зросла частка недуг нервової та ендокринної систем і новоутворень. Показник поширеності туберкульозу у 2015 р. значно перевищив загальнодержавний. По ВІЛ-інфекції/СНІД на Волині найгірша ситуація серед західних регіонів країни, причому цією недугою все частіше хворіють люди віком 25–49 р. (67,6 % всіх таких хворих у 2015 р., більше половини з них – чоловіки). Медична галузь регіону відчуває гостру нестачу молодих спеціалістів (лікарів).

На стан здоров'я населення може впливати ряд чинників: екологічна ситуація в регіоні, спадковість, житлові умови, стреси та ряд суб'єктивних факторів (якість харчування, дотримання чи недотримання здорового способу життя, наявність чи відсутність поганих звичок – куріння, наркоманія, зловживання алкоголем). Але не тільки вони визначають якість здоров'я людей. Беззаперечним є той факт, що здоров'я населення – не лише медична проблема, а й соціальна, що відзеркалює соціально-економічний стан країни та її політику в галузі охорони здоров'я.

Наше дослідження підтверджує, що майже всі аспекти відтворення трудового потенціалу в ринкових умовах можна пов'язувати із державними і приватними капіталовкладеннями в людину у сферах здоров'я, освіти, підготовки та перепідготовки кадрів, соціального забезпечення, створення гідних умов життя і праці. Та в Україні сучасне фінансування, наприклад, нашої «безплатної» медицини мізерне: лише 2,5–3,5 % ВВП, тобто держава виділяє на рік «аж» 50 доларів на лікування одного українця. Тому нагальна є проблема втілення реформи української системи охорони здоров'я.

Висновки. Отже, ми встановили, що протягом 2014–2016 рр. чисельність наявного і постійного населення Волині скоротилася, середньообласний рівень народжуваності теж зменшився, а протягом 2015–2016 рр. коефіцієнт смертності вже став більшим за коефіцієнт народжуваності, через що відбулося

природне скорочення населення. Цю негативну тенденцію можна кваліфікувати як кризову, вона не сприяє нормалізації відтворення населення області та сталому демографічному розвиткові регіону.

Стосовно такої важливої характеристики вікової структури населення як демографічне навантаження виявлено, що протягом 2013–2016 рр. частка осіб працездатного віку стабілізувалась (блізько 68 %), але все-таки мала тенденцію до повільного зменшення, проте частка дітей віком до 15 років, навпаки, повільно зростала – до 19,6 %. Тож Волинська область має хороші перспективи щодо розвитку трудових ресурсів і пом'якшення демографічного навантаження на працездатне населення.

Значною проблемою для області є неврегульованість ситуації з трудовою міграцією, передусім у прикордонних районах, а також ряд невирішених завдань у системі охорони здоров'я населення.

Пропозиції щодо вирішення виявлених проблем. Покращенню демографічної ситуації у Волинській області, на нашу думку, сприяли б:

- 1) державні заходи щодо підтримки молодих сімей, зокрема, надання більш вагомої допомоги при народженні й вихованні дітей;
- 2) якісна діагностика і медичне обслуговування населення усіх вікових груп, передусім заходи щодо зниження дитячої смертності;
- 3) розробка більш ефективної політики регулювання трудової міграції в прикордонних регіонах;
- 4) державне сприяння трудовій активності населення через підтримку підприємництва, створення нових робочих місць; недопущення дискримінації населення на ринку праці за віковою чи статевою ознаками;
- 5) підвищення соціальних стандартів в Україні.

Подальші дослідження мають бути пов'язані з відслідковуванням причин погіршення демографічної ситуації та соціально-економічним аналізом стану трудового потенціалу регіону.

Література

1. Демографічний паспорт Волинської області. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/Mult/Dialog/statfile_c_files.
2. Козар В. В. Трудовий потенціал регіонів України в євроінтеграційному вимірі: дис. ... канд. геогр. наук. : 11.00.02 «Економічна та соціальна географія». Київ, 2016. 215 с.
3. Пугач С. О. Міграції населення Волинської області: суспільно-географічний аналіз: монографія. Луцьк: ПФ «Смарагд», 2012. 190 с.
4. Сучасний екологічний стан та перспективи екологічно безпечної стійкого розвитку Волинської області: кол. моногр. / В. О. Фесюк та ін.; за ред. В. О. Фесюка. Київ: Ві Ен Ей, 2016. 316 с.
5. Ясинчук Л. Правильна зарплата і правильна пенсія. *Експрес*. 2016. 11–18 лют. № 11 (8531). С. 10.